

Horhe Luis Borhes

ALEF

Preveo sa španskog
Aleksandar Grujičić

■ Laguna ■

Naslov originala

Jorge Luis Borges

ALEPH

Copyright © 1995, Maria Kodama

All rights reserved

Translation copyright © za srpsko izdanje 2019, LAGUNA

Prevodilac ovaj novi, prepravljeni prevod
posvećuje svojoj supruzi Elisabeth Beyer.

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

ALEF

Sadržaj

Besmrtnik	9
Pokojnik	27
Teolozi	35
Priča o ratniku i zatočenicima	45
Životopis Tadea Isidora Kruza (1829–1874)	51
Ema Cunc.	57
Asterionov dom	65
Druga smrt	69
Deutsches Requiem	79
Averoesovo traganje	89
Zahir.	99
Božji zapis.	111
Ibn Hakan al Buhari, skončao u svom lavirintu	117
Dva kralja i dva lavirinta	129
Iščekivanje	131

Čovek na pragu.	.137
Alef	.145
Epilog	.163
Jovica Aćin:	
<i>Alefbet pripovedača Horhea Luisa Borhesa . . . . .</i>	<i>.167</i>

Besmrtnik

Solomon saith: *There is no new thing upon the earth.* So that as Plato had an imagination, *that all knowledge was but remembrance;* so Solomon giveth his sentence, *that all novelty is but oblivion.**

Fransis Bacon, *Essays*, LVIII

U Londonu, početkom meseca juna godine 1929, antikvar Josif Kartafil iz Smirne ponudio je princezi Lisenž šest tomova u četvrt-formatu Poupove *Ilijade* (1715–1720). Princeza prihvati ponudu i dok je primala knjige, razmeni s Kartafilom nekoliko reči. Bio je to, veli ona, čovek oronuo i bled, sivih očiju i prosede brade, izrazito neupadljivih crta lica. Tečno ali neznalački govorio je različite jezike; u svega nekoliko minuta prešao

---

* Solomon reče: *Nema nijedne nove stvari na zemlji.* Kao što je Platon zamislio da je sve znanje samo sećanje, tako je i Solomon dao svoj iskaz *da je sve što je novo samo zaborav.* Fransis Bekon: *Eseji*, LVIII (Prim. prev.)

je s francuskog na engleski i s engleskog na zagonetnu mešavinu španskog iz Soluna i portugalskog iz Makaa. U oktobru iste godine princeza saznade od jednog putnika sa broda *Zeus* da se Kartafil utopio na povratku u Smirnu, i da su ga sahranili na ostrvu Iosu. U poslednjem tomu *Ilijade* našla je rukopis koji sledi.

Izvornik je napisan na engleskom i obiluje latinizmi-ma. Pred vama je njegov doslovan prevod.

I

Koliko se sećam, moje su nedaće počele u jednom vrtu u Tebi Hekatompilos, za Dioklecijanove vladavine. Vojevao sam (neslavno) u prethodnim egipatskim ratovima, bio tribun legije koja se utaborila u Bereniki, kraj Crvenog mora: groznica i vradžbine pokosile su brojno ljudstvo koje je viteški žudelo za okršajima. Mauritanici su bili potučeni do kolena; teritorija koju su prethodno držali pobunjeni gradovi zanavek bi posvećena plutonskim bogovima; Aleksandrija, poražena i potčinjena, zalud je Cezara molila za milost; za nepunu godinu dana legije su slavile pobeđu, a ja jedva da sam nazreo Marsovo lice. Ta me je uskraćenost zbolela i možda je upravo to bio razlog zbog kojeg sam se bacio u potragu za tajnim Gradom Besmrtnika kroz zastrašujuće i nedogledne pustinje.

Moje nedaće, rekoh, započele su u jednom tebanskom vrtu. Cele te noći nisam oka sklopio jer me je nešto kopkalo u duši. Ustao sam nešto pre svitanja; moji robovi su još uvek spavali, mesec je bio boje beskrajnog peska. S istoka je stizao jedan iznuren, okrvavljen konjanik. Na nekoliko koraka od mene svalio se s konja. Slabašnog glasa,

---

nestrpljivo me zapita na latinskom za ime reke koja protiče kraj gradskih zidina. Odgovorim mu da je to Egipat, napajan kišama. „Drugu ja reku gonim“, odgovori neutešno, „onu tajnu reku koja ljude oslobađa smrti.“ Tamna krvca liptala mu je iz grudi. Reče mi da potiče sa jedne planine na drugoj strani Ganga i da na njoj veruju da ako se neko uputi ka zapadu, na kraj sveta, stići će do reke čije vode daruju besmrtnost. Dodade i da se na njenoj suprotnoj obali uzdiže Grad Besmrtnika, sav u bedemima, amfiteatrima i hramovima. Izdahnuo je pre zore, ali ja odlučih da otkrijem taj grad i njegovu reku. Na pitanja krvnika, neki su mauritanski zarobljenici potvrdili namernikovu priču; jedan se setio Jelisejskih polja na kraju sveta, na kojima je ljudski život večan; drugi spomenu da stanovnici planinskih vrhova gde izvire Paktolo žive po čitav vek. U Rimu sam razgovarao sa filozofima koji su mišljenja da bi produžetak čovekovog života značio samo produženje agonije i višestruku njegovu smrt. Ne znam da li sam ikada poverovao u Grad Besmrtnika: mislim da mi je u ono vreme zadatak da ga pronađem bio dovoljan. Flavije, prokonzul iz Getulije, dodeli mi dvesta vojnika za ovaj poduhvat. Unajmio sam i plaćenike koji su tvrdili da poznaju puteve a koji su kasnije prvi napustili naše redove.

Potonji događaji bezmalo su sasvim izbrisali sećanje na prve dane našeg pohoda. Krenuli smo iz Arsinoa i stupili u užarenu pustinju. Prošli smo zemljom troglodita koji proždiru zmiје i ne znaju za jezik; kroz teritoriju Garamanata koji dele svoje žene i hrane se lavljim mesom; zemlju Augila, koji se klanjaju jedino Tartaru. Probijali smo se i kroz druge pustinje crnog peska, u kojima se putnik mora kretati u noćne sate jer je dnevna žega nepodnošljiva. Video sam u daljini planinu po kojoj je Okean dobio

ime: na njenim obroncima raste mlečika, koja potire sve otrove; na vrhu žive satiri, narod divalj i priprost, sklon bludničanju. Nismo mogli ni sanjati da se u ovim varvarskim oblastima, gde zemlja rađa samo monstrume, može nalaziti čuveni grad. Nastavili smo dalje jer bi odustajanje dovelo u pitanje našu čast. Neki se drznuše da spavaju s licem okrenutim ka mesecu; sažegla ih je groznica. Drugi su pak sa zagađenom vodom iz čatrnja popili ludilo i smrt. Tad nastade bežanija, potom i pobune. Sasekao sam ih u korenu, nisam se dvoumio da pribegnem sili. Iako sam postupio pravedno, jedan me je centurion upozorio da mi buntovnici (žedni osvete zbog toga što sam na krst razapeo jednog od njih) rade o glavi. Iz logora sam pobegao sa šačicom najodanijih vojnika. Izgubio sam ih u pustinji tokom peščanih oluja i nepreglednih noći. Ranila me jedna kritska strela. Lutao sam bez vode danima, ili je u pitanju bio jedan jedini beskrajni dan pomnožen sunčevom svetlošću, žeđi i strahom od žeđi. Prepustih konju da me vodi kud mu volja. U zoru, obzorje se načička piramidama i kulama. Usnuo sam neizdržljiv san: ulazim u jedan mali, jasan lavirint, u čijem središtu stoji ćup pun vode; rukama sam ga maltene dodirivao, bio mi je pred očima, no hodnici su bili tako zapetljani i nerazumljivi da sam znao da ću skončati pre no što ga dosegnem.

II

Kad sam se najzad iskobeljao iz košmara, obreh se ležeći na zemlji, vezanih ruku, u nekakvom izduženom

---

kamenom udubljenju, ne većem od obične rake, plitko iskopanom na strmom planinskom otkosu. Zidovi su bili vlažni i uglačani, pre vremenom nego ljudskom rukom. Osetih kako mi bolno bije u grudima, osetih kako me mori neizdržljiva žeđ. Izvirih i prigušeno kriknuh. Udno planine bešumno se kroz ruševine i pesak probijao jedan zamućen potok; na suprotnoj obali blistao je (pod poslednjim ili prvim sunčevim zracima), nije bilo sumnje, Grad Besmrtnika. Videh zidove, lukove, zabate kuća i trgovce: grad se prostirao na kamenoj visoravni. Stotinak nejednakih udubljenja, sličnih mojem, brazdalo je planinu i dolinu. U pesku je bilo iskopano nekoliko plitkih bunara; iz tih kukavnih rupa (i kamenih udubljenja) pridizali su se nagi ljudi sive kože i zapuštene brade. Učini mi se da ih prepoznajem: pripadali su životinjskom soju troglodita koji se kote po obalama Arapskog zaliva i po etiopskim pećinama; nije me iznenadilo što ne govore i što proždiru zmije.

Okuražila me je neutoljiva žeđ. Procenih da se nalazim na tridesetak stopa iznad peskovite doline; zažmurih i, ruku svezanih na leđima, skotrljah se niz planinu. Zagnjurih okrvavljeno lice u tamnu vodu. Pio sam kao goveče na pojilu. Pre no što sam iznova utonuo u san i bunilo, ponovih, neznano zašto, nekoliko grčkih reči: „Bogati Trojanci što piju crnu vodu Ezepa...“

Ne znam kolike sam dane i noći tako prevalio. Sav slomljen, bez snage da se sklonim u pećine, nag na nepoznatom pesku, prepustih svoju hudu sudbinu mesecu i suncu. Trogloditi, bezazleni u svom divljaštvu, nisu mi pomogli ni da preživim ni da umrem. Uzalud sam ih preklinjao da me dokrajče. Jednog dana prerezah oštrim

kamenom konopce na rukama. Sutradan se podigoh i skupih snage da izmolim ili ukradem – ja, Marko Flame nije Rufo, vojni tribun rimske legije – svoj prvi odvratni obrok zmijskog mesa.

Od silne želje da vidim Besmrtnike, da dotaknem nadljudski Grad, skoro da nisam mogao oka sklopiti. Kao da su prozreli moju nameru, ni trogloditi nisu spavali: u početku pretpostavih da me nadziru, a onda zaključih da ih je povela moja uznemirenost, kao kad se pas povede za psom. Za odlazak iz divljačne naseobine izabrah kasno popodne, kad skoro svi muškarci izlaze iz pukotina i bunara i gledaju zalazak sunca, ne videći ništa. Pomolih se glasno, više da izgovorenim rečima zaplašim pleme nego da izmolim božju naklonost. Pregazih potok pun peščanih sprudova i uputih se ka Gradu. Dva-tri muškarca neodlučno su me pratila. Rastom su (kao i ostali pripadnici njihovog soja) bili oniži; nisu izazivali strah, već odvratnost. Morao sam da zaobiđem nekolicke krivudave uvale nalik na kamenolome; zavarano njegovom veličinom, umislio sam da je Grad mnogo bliži. Oko ponoći zgazih, nazubljenu neznabožačkim oblicima, crnu senku njegovih zidina usred žutog peska. Tu sam zastao, obuzet nekom svetom stravom. Promena i pustinja toliko su čoveku mrske da se obradovah što me je jedan od troglodita dopratio do kraja. Sklopih oči i sačekah (besano) da svane.

Rekao sam već da Grad počiva na kamenoj visoravni. Ta visoravan, nalik na liticu, bila je strma koliko i zidine grada. Zalud sam obilazio oko nje: u crnom podnožju nije bilo ni najmanje nepravilnosti, u jednoobraznim zidovima kao da nije bilo mesta ni za jedna jedina vrata. Da se

---

sklonim od pripeke, uđoh u jednu pećinu; u dnu se nalazio bunar a u bunaru stepenište koje je vodilo u strmoglavu pomrčinu. Spustih se; kroz preplet memljivih hodnika stigoh do jedne prostrane kružne odaje, koju sam jedva nazirao. U tom podrumu bilo je devetoro vrata; osmora su izlazila u lažni lavirint koji je vodio u tu istu odaju: deveta su (kroz drugi lavirint) vodila u drugu kružnu prostoriju, jednaku prvoj. Ne znam koliko je odaja ukupno bilo; moja nestrpljivost i jad samo su ih umnožili. Vladala je teskobna, gotovo savršena tišina; u tim dubokim kamenitim mrežama nije bilo drugog šuma do hućanja podzemnog vetra čiji izvor nisam mogao otkriti; u pukotine su bešumno uticali mlazevi boje rđe. Obuzet užasom, privikoh se na taj nepouzdana svet; učini mi se neverovatnim da osim podruma sa devetoro vrata i račvastih hodnika može išta drugo postojati. Ne znam koliko sam dugo tumarao pod zemljom; znam da mi se događalo da zbog svejednake čežnje pomešam ovu užasnu varvarsku naseobinu sa svojim rodnim gradom, obraslim u čokote.

Na kraju jednog hodnika, nepredviđen zid zapreči mi put i obasja me neka daleka svetlost. Pogledah nagore, zaslepljen: na vrtoglavoj razdaljini, nepojmljivo visoko, ugledah krug tako plavog neba da mi se učinilo purpurnim. Metalne prečage penjale su se uza zid. Iako iznuren, stadoh da se penjem, zastajkujući jedino da nemušto zajechim od radosti. Razabirao sam postepeno kapitole i vence, trouglaste zabate i svodove, nejasnu raskoš od granita i mermera. Tako sam se iz nevidljivog predela crnih zamršenih lavirinata uspeo popeti u blistavi grad.

Izbih na nekakvu omanju čistinu, tačnije, u dvorište. Unaokolo se uzdizala građevina nepravilnog oblika

i različite visine; to nepojamno zdanje sastojalo se od mnoštva kupola i stubova. Opčinila me je najpre njegova starina. Osetih da je prethodilo čoveku, čak i stvaranju Zemlje. Takva očigledna drevnost (koja deluje zastrašujuće) učini mi se dostojna besmrtnih neimara. Najpre oprezno, potom ravnodušno, i na kraju očajnički, lutao sam stepeništima i popločanim stazama te zamršene palate. (Kasnije sam ustanovio da se širina i visina stepenika stalno menjaju, čime sam objasnio nesvakidašnji umor koji su kod mene izazvali.) „Ovaj dvorac delo je bogova“, pomislih u prvi mah. Kad sam obišao puste dvorane, ispravih se: „Bogovi koji su ga sagradili počivši su.“ A kad sagledah njegove osobenosti, rekoh: „Bogovi koji su ga podigli nisu bili pri čistoj pameti.“ Rekoh to, dobro se sećam, u nekom nerazumnom gnevu, bezmalo uz grižu savesti; nisam se toliko uplašio koliko mi je um bio užasnut. Utisku o neizmernoj drevnosti pridružiše se i drugi: o nezavršivosti, o surovosti, o zamršenoj besmislenosti. Iako sam već savladao jedan lavirint, svetli Grad Besmrtnika još me je više prestravio i od sebe odbio. Lavirint je zdanje sagrađeno da zbuni ljude; njegov tlocrt, tako izdašnih simetrija, zamišljen je upravo u tu svrhu. U dvorcu, koji sam letimično obišao, graditeljski nacrt nije imao svoj *raison d'être*. Na sve strane slepi hodnici, visoki nedostupni prozori, raskošna vrata koja vode u ćelije ili bunare, nepojamna obrnuta stubišta, sa izokrenutim stepenicama i ogradom. Neka su pak stubišta, ovlašno priljubljena uz kakav veliki zid, vodila nikamo, nakon dva ili tri zaokreta, u višnjoj pomrčini kupola. Ne znam da li gorenavedeni primeri odgovaraju stvarnosti; znam samo da su godina bili potka mojih noćnih mora; više ne znam jesam

---

li pojedine njihove odlike video na javi ili su se izrodile tokom nemirnih noći. „Ovaj Grad“, pomislih, „toliko je jeziv da sâm njegovo postojanje i trajanje, makar i u srcu neke skrivene pustinje, truje prošlost i budućnost i u neku ruku sramoti zvezde. Dokle god opstojava, niko na ovom svetu neće moći da bude ni hrabar ni srećan.“ Ne želim da ga opisujem; zbrka raznorodnih reči, telo tigra ili bika na kojem čudovišno bujaju, usklađeni i netrpeljivi među sobom, zubi, organi i glave mogu (možda) poslužiti kao približne slike.

Ne sećam se kako je tekao moj povratak kroz prašnjave i memljive lagume. Jedino znam da se nisam mogao otresti straha da će me, na izlasku iz poslednjeg lavirinta, bezočni Grad Besmrtnika opet opkoliti. Ničega se više ne sećam. Možda je moj zaborav, sada konačan, bio name-ran; možda su okolnosti pod kojima sam utekao bile tako mučne da sam se jednog dana, takođe zaboravljenog, zakleo da ih se više neću sećati.

III

Ko god je pažljivo čitao o mojim stradanjima setiće se da me je jedan plemenski čovek sledio kao veran pas sve do nepravilne senke zidina. Kad izađoh iz poslednjeg podruma, zatekoh ga na ulazu u pećinu. Ležao je u pesku i po njemu nemušto šarao i brisao niz nekakvih znakova nalik na sanjana slova, koja se redovno pomešaju pre no što uspemo da ih rastumačimo. U prvi mah pomislih da je u pitanju kakvo primitivno pismo; onda zaključih da je besmisleno i pomišljati da ljudi koji se još uvek ne

služe rečima mogu znati za pismo. Uostalom, svi su oblici među sobom bili različiti, što je smanjivalo, čak isključivalo, i najmanju mogućnost da predstavljaju simbole. Čovek ih je iscertavao, posmatrao i prepravljao. Onda ih je odjednom, kao da mu je igra dosadila, obrisao dlanom i podlakticom. Pogleda u mene, no činilo se da me ne prepoznaje. Ja sam, međutim, osetio tako veliko olakšanje (ili je to moja usamljenost bila tako velika) da sam pomislio da taj primitivni troglodit, koji me motri sa dna pećine, zapravo baš mene čeka. Sunce je upeklo nad ravnicom; kad se zaputismo nazad u njegovo selo, pod prvim zvezdama, pesak je još uvek žario tabane. Troglodit je išao ispred mene; te noći sebi sam zadao da ga naučim da prepoznaje, a možda i da ponavlja nekoliko reči. Pas i konj (pomislih) mogu da postignu ono prvo; brojne ptice, kao kraljevski slavuj, mogu i ovo drugo. I najskućeniji ljudski razum superioran je u odnosu na svest bića koja ga ne poseduju.

Poniznost i beda tog troglodita podsetiše me na lik Argosa, starog onemoćalog psa iz *Odiseje*, pa mu zato nadenuh ime Argos i pokušah da mu ga utuvim u glavu. Neuspesi su se nizali jedan za drugim. Od silne volje, strogosti i upornosti nije bilo vajde. Nepomičan, ukočenog pogleda, kao da nije opažao zvukove kojima sam ga pokušavao naučiti. Iako na samo nekoliko koračaja od mene, kao da se nalazio vrlo daleko. Ispružen na pesku, poput kakve oronule male sfinge isklesane u lavi, gledao je kako iznad njega promiču nebesa, od jutarnjeg praskozorja do večernjeg sutona. Procenio sam da je shvatanje moje namere za njega preveliki zalogaj. Setih se da Etiopljani veruju da majmuni namerno ne progovaraju da ih ne bi gonili da rintaju, te Argosovu tišinu pripisah njegovoj

nepoverljivosti i strahovanju. To razmišljanje nagnalo me je i na druga, još neobičnija razmišljanja. Pomislih da Argos i ja boravimo u različitim svetovima; pomislih da su nam opažanja ista, ali da ih Argos drukčije povezuje i da preko njih gradi drukčije predstave i da možda za njega predstave i ne postoje, već samo jedan vrtoglavi i neprekidni sled kratkotrajnih utisaka. Pomislih da postoji svet bez pamćenja i vremena; zamislih da postoji jezik koji ne zna za imenice, jezik sačinjen od bezličnih glagola i nepromenljivih prideva. Tako je proticao dan za danom, godina za godinom, ali se jednom učini kao da nam se posrećilo. Grunu kiša, teška i dugotrajna.

Noći u pustinji umeju da budu veoma hladne, ali je ova bila paklena. Sanjao sam kako jedna tesalijska reka (u koju sam vratio zlatnu ribicu) stiže da me izbavi; čuo sam kako se valja preko crvenog peska i crnog kamena; probudiše me svežina u vazduhu i uporni romor kiše. Onako nag, istrčah joj u susret. Noć je čilela; ispod žutih oblaka, pleme, jednako razdragano, prepuštalo se snažnom pljuskaju kao u kakvom zanosu. Kao da su bili Kibelini sveštenici u božanskoj vlasti. Argos je ječao, pogleda uprtog u nebeski svod; krupni mlazevi slivali su mu se niz lice; ne samo od kiše, već i (kasnije sam saznao) od suza. Argose, viknuh mu, Argose.

I tada, s nekim umilnim divljenjem, kao da nakon mnogo vremena otkriva kakvu izgublenu, zaboravljenu stvar, Argos promrmlja sledeće reči: „Argos, Odisejev pas.“ A zatim, i dalje me ne gledajući: „Ovaj pas koji leži u blatu.“

Olako prihvatamo stvarnost, možda i zato što naslućujemo da ništa nije stvarno. Upitah ga šta zna o *Odiseji*.

Grčki je teško razumeo; morao sam da mu ponovim pitanje.

„Veoma malo“, reče. „Manje od najveće neznalice među rapsodima. Mora da je prošlo hiljadu godina otkad sam je spevao.“

IV

Toga dana sve mi se razjasnilo. Trogloditi su bili Besmrtnici; potok sa peskovitom vodom, reka za kojom je tragao konjanik. Što se tiče grada čije se ime pročulo sve do Ganga, Besmrtnici su ga sravnili sa zemljom pre otprilike devet vekova. Na ostacima njegovih ruševina podigli su bezumni grad koji sam obišao: nekakvu parodiju ili naličje onog prethodnog, no ujedno i hram bezumnih bogova koji upravljaju svetom i o kojima ništa ne znamo, osim da na ljude ne liče. Ta zadužbina bila je poslednji simbol na koji su pristali Besmrtnici; označava period tokom kojeg su, procenivši da je svaki poduhvat uzaludan, odlučili da žive jedino u mislima, u promišljanju. Podigoše grad, zaboraviše na njega i nastaniše se u pećinama. Zaduubljeni u misli, skoro da nisu opažali fizički svet.

Homer mi je ovo izložio dečački bezazleno. Takođe mi je pričao o svojoj starosti i o poslednjem putovanju u koje se upustio, gonjen, kao i Odisej, željom da dopre do ljudi koji ne znaju šta je to more, niti jedu posoljeno meso, niti su ikad videli veslo. Proveo je čitav vek u Gradu Besmrtnika. Kad su ga srušili, predložio je da izgrade drugi. To ne treba da nas čudi; priča se da je najpre opevao

---

Trojanski rat, a potom rat između miševa i žaba. Bio je poput božanstva koje prvo stvori kosmos a potom kaos.

Biti besmrtnan ne znači bogzna šta. Osim čoveka, sva su bića takva jer ne znaju za smrt; samo je svest o besmrtnosti ujedno božanska, strašna i nedokučiva. Primetio sam da je, bez obzira na veru, ovo ubeđenje veoma retko. Jevreji, hrišćani i muslimani propovedaju besmrtnost, ali njihovo klanjanje prvom dobu dokaz je da samo u njega veruju, budući da sve ostale vekove, kojih je bezbroj, ili hvale ili kude. Prihvatljiviji mi se čini točak u pojedinim indijskim učenjima; na tom točku, na kojem nema ni početka ni kraja, svaki život proističe iz prethodnog i začinje sledeći, ali nijedan ne određuje celinu... Poučena vekovnim iskustvom, zajednica besmrtnih ljudi dostigla je savršenstvo u trpeljivosti, bezmalo do samoponištavanja. Uvidela je da se u vremenskoj beskonačnosti svakome pojedincu događa sve. Da, po svojim prošlim ili budućim vrlinama, svaki čovek zaslužuje svaku dobrotu, ali i svako izneveravanje, zbog svojih nečasnih dela iz prošlosti ili budućnosti. Kao što u igrama na sreću parni i neparni brojevi teže podjednako zastupljenosti, tako se isto potiru i međusobno ispravljaju visprenost i glupost, pa je otud surova *Pesma o Sidu* samo protivteža jednom jedinom pridevu iz *Ekloga* ili jednoj Heraklitovoj izreci. I najprolaznija misao sledi nevidljivu putanju i može da kruniše ili najavi kakav nepoznati oblik. Znam da su neki činili nepočinstva kako bi se ona u budućim vekovima preobratala u dobro ili zato što su takvim postala u prethodnima... Sagledani iz tog ugla, svi naši postupci pravedni su, ali i bezvredni. Ne postoje ni moralne ni umne zasluge. Homer je spevao *Odiseju*; ako pretpostavimo beskrajno dug period, sa bezbrojnim

okolnostima i promenama, nemogućno je da neko, makar jednom, ne speva *Odiseju*. Niko je neko, u jednom jedinom besmrtnom čoveku žive svi ljudi. Kao Kornelije Agripa, ja sam bog, junak, filozof, đavo i čitav svet, što je samo zaobilazan način da se kaže da ne postojim.

Poimanje po kojem je svet sistem preciznih kompenzacija izvršilo je ogroman uticaj na Besmrtnike. U prvom redu zato što ih je učinilo imunima za samilost. Pomenuo sam drevne kamenolome koji su se usecali u polja na drugoj obali; jedan se čovek strmogladio u najdublji od njih. Niti je mogao sebe dokrajčiti, niti je umirao, ali ga je zato morila opaka žeđ; sedamdeset godina im je trebalo da mu dobace uže. Nisu marili ni za sopstvenu sudbinu. Telo je bilo tek jedna pokorna domaća životinja, kojoj je svakog meseca bila dovoljna milostinja od nekoliko sati sna, malo vode i komadića mesa. Neka nam niko ne prišiva da smo isposnici. Nema svestranijeg uživanja od razmišljanja i njemu se predajemo. Katkad bi nas kakav izuzetan podstrek vraćao u stvarni život. Kao, na primer, onog jutra, vajkadašnje uživanje u kiši. Ti su podstreci bili više nego retki; svi su Besmrtnici mogli da dosegnu stanje savršenog mirovanja. Sećam se kad se pridigao jedan koga dotad nisam video: ptica mu je na grudima svijala gnezdo.

Među zaključcima ovog učenja, po kojem nema ničega što ne bi imalo svoju protivtežu, bio je i onaj, inače zanemarljive teorijske važnosti, koji nas je naveo da se krajem ili početkom X veka rasejemo po čitavoj Zemljinoj kugli. Sadržan je u sledećim rečima: „Postoji reka čije vode daruju besmrtnost; negde drugde sigurno teče reka čije vode tu besmrtnost potiru.“ Broj reka nije neograničen; besmrtni putnik koji prođe ceo svet na kraju je popio iz obe. Tako odlučismo da pronademo tu reku.

Smrt (ili spominjanje smrti) ljude čini visokoparnim i patetičnim. Potresu se kad shvate da su, zapravo, utvare; svaki njihov potez može im biti poslednji; nema lica koje se neće raščiniti kao da je iz kakvog sna. Kod smrtnika je sve bespovratno i slučajno. Kod Besmrtnika je, zauzvrat, svaki postupak (i svaka misao) odjek drugih koji su mu u prošlosti prethodili, bez vidljivog načela, ili su veran nagoveštaj trećih, koji će ih u budućnosti vrtoglavo ponavljati. Nema ničega što ne bi bilo izgubljeno među neumornim ogledalima. Ništa se ne može dogoditi samo jedanput, ništa nema draž prolaznosti. Ništa tužno, ozbiljno i obredno za Besmrtnike ne važi. Homer i ja razido smo se na kapijama Tangera; mislim da se nismo ni pozdravili.

V

Otada sam obišao mnoga kraljevstva i mnoge carevine. U jesen godine 1066, tukao sam se na stanfordskom mostu, ne sećam se više da li u Haroldovim redovima, njega je ubrzo zadesila dobro poznata sudbina, ili u redovima onog zlosrećnog Haralda Hardrada, koji osvoji šest stopa engleske zemlje, a možda i nešto više. U sedmom veku po Hidžri, u predgrađu Bulaka, natenane i pažljivo prepisah, na jeziku koji sam zaboravio, pismom koje više ne poznajem, sedam Sinbadovih putovanja i istoriju Bronzanog Grada. U jednom zatvorskom dvorištu u Samarkandu igrao sam šah do besvesti. U Bikaniru sam predavao astrologiju, kao i u Češkoj. Godine 1638. boravio sam u Kološvaru, zatim u Lajpcigu. U Aberdinu sam se tokom 1714. pretplatio na šest tomova Poupove *Ilijade*; sećam se da sam ih sa uživanjem čitao. Oko 1729. raspravljao

sam o poreklu ovog speva sa jednim profesorom retorike, mislim da se zvao Đanbatista; njegovi argumenti učinili su mi se neoborivim. Četvrtog oktobra 1921, brod *Patna*, kojim sam plovio za Bombaj, morao je da pristane u nekoj luci na eritrejskoj obali.* Tamo se iskrcah. Prisetih se drugih davnih jutara, na istom Crvenom moru, dok sam bio rimski tribun i dok su groznica, vradžbine i nerad sagarali vojnike. U predgrađu naiđoh na bistru reku; okusih je, već po navici. Dok sam se penjao strmom obalom, neko bodljikavo drvo zapara mi nadlanicu. Neočekivan bol učini mi se preoštrim. S nevericom, ćutke i razdragano, posmatrao sam kako se obrazuje kaplja krvi. Opet sam smrtnan, ponovih sebi, opet sam nalik svim ostalim ljudima. Te noći spavao sam do zore.

...Pregledao sam ove stranice nakon godinu dana. Nema sumnje da su saglasne sa istinom, no u prvim poglavljima, i kasnije, u izvesnim pasusima, kao da ima i nečeg patvorenog. Možda je tome razlog i preterano navođenje suvišnih pojedinosti, postupak koji sam naučio od pesnika a koji sve pokvari prizvukom laži jer u činjenicama laži ne može biti, već samo u sećanju na njih... Međutim, verujem da sam otkrio i jedan dublji razlog. Izneću ga, makar me optužili da imam bujnu maštu.

*Priča koju sam ispričavao čini se nestvarnom zato što se u njoj prepliću dogodovštine dva različita čoveka. U prvom poglavlju, konjanik želi da sazna ime reke koja teče duž tebanskih zidova; Flaminije Rufo, koji je prethodno dodao ovom gradu pridev Hekatomopilos, kaže da je to reka Egipat; nijedan od ovih naziva ne potiče od njega, već od Homera, koji u *Ilijadi* izričito pominje Tebu*

---

* Na ovom mestu rukopis je precrtan: možda je bilo izbrisano ime luke.

Hekatomopilos, kao i u *Odiseji*, rečima Proteja i Odiseja, i bez razlike za Nil kaže da je Egipat. U drugom poglavlju Rimljanin, pošto kuša vodu besmrtnosti, izgovara nekoliko reči na grčkom; te reči pripadaju Homeru i mogu se pronaći na kraju čuvenog nabrajanja brodovlja. Zatim, u vrtoglavoj palati, govori o „nekom nerazumljivom gnevu, bezmalo o griži savesti“; te reči pripadaju Homeru, koji je osmislio takav užas. Ove me nedoslednosti zabrinuše; druge, estetske prirode, pomogoše mi da dokučim istinu. Nalaze se u poslednjem poglavlju; tamo je zapisano da sam se borio na stanfordskom mostu, da sam u Bulaku prepisao putovanja Sinbada moreplovca i da sam se u Aberdinu pretpatio na Poupovu englesku *Ilijadu*. Čitamo, *inter alia*: „U Bikaniru sam predavao astrologiju, kao i u Češkoj.“ Nijedno od ovih svedočenja nije pogrešno; značajno je to što se na njima toliko insistira. Prvo svedočenje kao da više priliči kakvom ratniku, no uočava se u nastavku da pripovedača više zanimaju ljudske sudbine nego vojevanja. Ostala svedočenja su još čudnija. Neki nepoznati iskonski nagon primorao me je da ih zabeležim; učinio sam to zato što sam znao da su patetična. Ona to nisu ako ih izgovara Flaminije Rufo, Rimljanin. Ali jesu kad pripadaju Homeru; čudno je da on u XIII veku prepisuje pustolovine Sinbada, drugog Odiseja, i da otkriva, posle tolikih vekova, u nekom severnom kraljevstvu i na primitivnom jeziku, oblike svoje *Ilijade*. Što se tiče rečenice sa imenom Bikanir, jasno je da ju je izmislio čovek od pera, sa željom da se (poput pisca koji nabraja brodovlje) izrazi velepničkim rečima.*

---

* Ernesto Sabato smatra de je „Đanbatista“ koji je sa antikvarom Kartafilom raspravljao o postanku *Ilijade*, zapravo Đanbatista Viko; ovaj Italijan zastupao je mišljenje da je Homer simboličan lik, poput Plutona ili Ahila.

Kada se bliži kraj, iz sećanja nestaju slike, ostaju samo reči. Nije ni čudo što je vreme izmešalo reči koje su me nekad predstavljale sa rečima koje su bile simbol udesa čoveka koji me je vekovima pratio. Bio sam Homer; uskoro ću biti Niko, kao Odisej; uskoro ću biti svi ljudi: biću mrtav.

Post scriptum iz 1950. Među komentarima koji su propratili objavljivanje gornjeg teksta, najneobičniji, mada ne i najpristojniji, biblijski strogo nazivan je *A Coat of Many Colours* (Mančester, 1948) i delo je istrajnog pera doktora Nauma Kordova. Broji stotinak stranica. Govori o grčkim pastišima, o pastišima iz poznog rimskog doba, o Benu Džonsonu, koji je svoje savremenike opisao kroz Senekine odlomke, o delu *Virgilius evangelizans* Aleksandra Rosa, o veštinama Džordža Mura i Eliota i, na kraju, o „kazivanju koje se pripisuje antikvaru Josifu Kartafilu“. Ukazuje, u prvom poglavlju, na kratke odlomke iz Plinija (*Historia naturalis*, V, 8); u drugom, na Tomasa de Kvinsija (*Writings*, III, 439); u trećem, na jednu Dekartovu poslanicu ambasadoru Pjeru Šaniju; u četvrtom, na Bernarda Šoa (*Back to Methuselah*, V). Na osnovu ovih pozajmica, ili plagijata, zaključuje da je ceo spis apokrifan.

Po mom shvatanju, takav zaključak je nepobitan. „Kada se bliži kraj“, napisao je Kartafil, „iz sećanja nestaju slike; ostaju samo reči.“ Reči, reči rasute i krnje, reči tuđe, behu bedna milostinja koju su mu udelili sati i vekovi.

za Sesiliju Inhenieros